

Bestela pentsatu bestela ekiteko

Gizagintza eta mundugintza bizigarri baterako

Lorea Agirre Dorronsoro

Kazetaria eta JAKINEko zuzendaria

Nola pentsatu bukatzen ari den mundu bat, nola pentsatu ahitzen ari garen mundu bat. Agian, hori da, orain eta hemen, esku artean dugun egiteko behinena. Bukatzen ari den mundu batean, finitua den planeta batean eta xahutzen ari garen edo xahutzen ari zaizkigun mundu batean, nola pentsatu. Nola pentsatu beste modu batez ez bada, eraldatuz eta irauliz.

Modernitatearen hileta kanpaiak jo du, oparotasunaren, arrazoimenaren, aurrerabidearen, mundu hobegoaren amets ilustratua hautsi zaigun garai hauetan. Proiektu ilustratuak, modernitateak, bere deriba historikoan, humanitate asko –kulturalak, hizkuntzak, epistemologiak, gorputzak, lurraldeak...– aurrerabidetik eta gizateria proiektutik kanpo utzi eta horien gaineko esplotazioan hartu izan du indar eta egin du bidea, eta, kasik, bere burua ahitzera iritsi da. Zentzua galdu dute aurrerabide eta etorkizun hobearen ideiek, eta, garrantzitsua goa dena, dagoeneko aurrera joatea genion hori ez da aurrera joatea, ez bada amiltzea. Aurrerabidea ez da aurrerabidea. Etorkizun hobegoaren bidea krisi ekosozialaren luiziak irentsi du. Etorkizun hobekak beste bide batetik etorri beharko du, beste bide batetik ekarri beharko dugu, beste oinarri batzuen

gainean eta beste helburu batzuen arrastoan. Horregatik, katastrofismoari eta distopiaren kulturari gerra egin behar diogu.

Pentsatzen ikastea da pentsatzea, dio Marina Garcés filosofoak (2022 [2015]), ahitzen ari garen mundu honetan pentsamendu amaitu gabea aldarrikatzeko garaia dela. Etorkizun berriak irudikatzea ezinbesteko zaigu. Bestela pentsatzea. Arrakalak irekitzea arrakalaz jositako mundu honetan. Eta, horregatik, agian, abagune ezin egokiagoan gaude pentsamenduari arrakalak irekitzeko. Pentsatzearen, ezagutzaren, jakintzaren metafora berriak behar ditugu. Zer den pentsatzea, nola egiten den, nork jartzen dizkion pentsamenduari itxiturak, nori aitortzen diogun pentsatzeko zilegitasuna eta nori ez. Mari Luz Esteban antropologoak, aurtengo IkerGazte jardunaldian, aditu eta aritu banaketa kritikatu ondotik –bide batez, monografia honi ere zuzentzen zaio kritika hori–, galdera bota du: ezagutza nork sortzen du? Ezagutza akademian, unibertsitateetan, ezagutza zentroetan, zientzia eta teknologia poloetan, laborategi eta institutuetan *adituek* egiten duten hori bakarrik al da? Eta gehitu: «Nola lortzen du *aditu* batek esaten duena esatea? Feminismoaren santuek, esate batera, hitz egiten dutenean, nor dute atzean?».

Eta erantzuna ere tamainakoa: *adituek* batzuetan isildu eta entzun egin behar dute.

Bi auzi, bi ezagutza, gori-gori daudenak gure artean: indarkeria matxista eta zaintza. Nork sortzen du ezagutza esparru horietan? *Adituek* soilik? Eta herritarrek? Antolatutako militanteek? Emakumeek? Noren pentsamenduak balio du? Noren bizipenek, noren sentimenduek? Ezagutza kolektiboa da beti, sorkuntza den bezala. Jeinurik ez dago, are: gizon zuri pentsalari jeinu bakarleri autonomo hori lapurretaren edo esplotazioaren gainean dena baino ezin da izan.

Ezagutza kokatuak eta mundu ugariak

Donna Haraway pentsalari feministari ‘ezagutza kokatuak’ kontzeptua ikasi diogu (1988), eta berria bezain zaharra egin

zaigu, euskarari, abertzaletasunari eta emakumeen borrokari lotutako geure genealogian oihartzun egiten digulako. Lehen ideia da jakintza edo ezagutza oro kokatua dela, baldintzak dituela, lur bat, hizkuntza bat, posizio bat, baliabide material jakin batzuk, botere harremanetan leku jakin bat... Ezagutza oro da kokatua, eta, beraz, baita unibertsaltzat eta objektibotzat jotzen duguna ere. Hau

da, baldintza soziopolitiko eta kultural jakinen eraginpean eta baldintzapean sortzen eta garatzen dela ezagutza oro, eta, beraz, objektibotasuna bere horretan ez dela modu absolutuan inon existitzen, beti dela subjektibitate objektibizatu bat, eta, kasu batzuetan, gainontzekoei indarrez inposatu eta unibertsal bihurtzen dela. Pentsamendu unibertsal kontsideratzen duguna beste edozein pentsamendu parti-

kular eta partzial kontsideratu bezain etnozentrikoa dela. Pentsamendu unibertsalaren eta pentsamendu partikularraren arteko aldea da lehena partikulartasun inposatu bat dela. Kito. Dugun hau mundu posibleen artean bat baino ez da. Garcésen hitzekin laburbil daiteke: «*Mundu* izendatzen eta errepresentatzen duguna *mundu bat* baino ez dela, beste edozein mundu posible itzalpean utzi duena» (2022 [2015]: 8).

Bigarren ideia bat ere erartortzen da 'ezagutza kokatuak' kontzeptutik. Ezagutza guztiek maila bera dutela, eta lekua-ri eta garaiari erantzutea dutela beti xede, hots, ingurunea ulertu eta bizitzari zentzu bat ematea. Eta, Harawayk gehitzen dio, menderatuen emantzipazioa bilatzea duela helburu.

Azken idea hori garrantzitsua da, bidea irekitzen dielako pentsamendu *beste* batzuei –eta ez *beste* pentsamendu batzuei, dekolonialismoaren pentsalariek gaztigatu izan diguten

Pentsatzearen, ezagutzaren, jakintzaren metafora berriak behar ditugu. Zer den pentsatzea, nola egiten den, nork jartzen dizkion pentsamenduari itxiturak, nori aitortzen diogun pentsatzeko zilegitasuna eta nori ez

bezala, eraldaketa epistemologikoa hizkuntzan hasten baita–, mendeko errealitatei eta berezko bizipenei. Izan ere, bizipen jakinetatik sortzen diren pentsamendu eta praktika guztiak dira zilegi, bizipen hori soziala, gorpuztua, historikoa, antropologikoa, komunitarioa, epistemologikoa baita: bizi zentzuzkoa.

Mendeko errealitateak zein dira, baina? Emakumeak edo emakume gisa irakurritako edota sozializatutako pertsonak; pertsona arrazializatuak; komunitate kolonizatuak; gizarte klase prekarizatuak; hizkuntza eta kultura minorizatuak, gorpuz eta desio ez-normatibodun pertsonak... Luzatu zerrenda, jarri izena, aitortu zilegitasuna.

Harawayk proposatzen duen irekiera hori gabe, mendekoak ez luke aukerarik izango eraldaketarako subjektu politiko gisa aritzeko, ez luke bere *patua* aldatzeko gaitasunik izango, beti mendeko izatera kondenatua geratuko litzateke.

Hori da pentsamendu balekoa eta zentzuzkoa egiteko modu bat: *worlding* deitzen dio Harawayk (2020). Mundugintza. Mundua gugandik pentsatzea: pertsonen eta komunitateen bizitza hobetzeko balio duen mundua pentsatu eta egitea, zapalkuntza, esplotazio eta desperekotasun egoerei aurre egiteko, eta ez duenari agentzia ahalmena emateko.

Hori dena berria bezain zaharra egin zaigula esan dugu, badugula genealogia bat non begiratu, ez baita, gurean, bestela pentsatzen jartzen garen lehen aldia. Euskal pentsamendu berria, 56ko belaunaldiarekin abiatu zena eta egun gizarte berrikuntza deitzen dugunaren eredu garbia dena –berrikuntza, eta are eraldaketa, euskal pentsamendu berriaren DNA baita–, hil ala biziko kordokan, 36ko gerraren ondoren –hori ere mundu baten akabera zen, gerrak txikitu zituen zirenak eta ez zirenak, eta euskara jendearekikoak kasik eginda zeudela–, hutsetik hasi zen, ordura arteko munduaren pentsamenduaren mugak arrakalatu. Zer pentsatu du, baina, euskal pentsamenduak?

Euskal pentsamendu berriaren berrikuntza

Pentsamendu kokatua da, ia postmodernoa, modernitatea zalantzan jartzen duelako eta modernitate erlatibizatuan, beste

errealitate batzuetara irekitako modernitatean, oinarritzen delako. Aurrerabide bat. Hizkuntza minorizatua eta debekatua aldarrikatzen da, euskara, emantzipazio proiektu dekolonial, berdinzale baten estakuru eta komunitate baten berregite bokazio kooperatibo modura Euskal Herriaren lurraldean. Hiltzen ari den hizkuntza, kultura eta gizatasun baten alde engaiatuta, batetik, eta, bestetik, europar modernitate baten bukaera oihartzunez inguratuta eta europar postmodernitatearen ateetan, Alaitz Aizpuru pentsalariak esan bezala (2019).

Joxe Azurmendi filosofoak horrela laburbiltzen du:

Zer da egiten dena, belaunaldi batek naziotasunari buruz euskararen aldeko hautua egiten duenean, arrazaren alde egin zuen beste belaunaldi baten aurka? Ideien sistema guzia aldatzen da. Balioen sistema guztia. (Azurmendi 2019: 5)

Horixe da bestela pentsatzea, arrakalak irekitzea itotzen ari denak arnasa har dezan.

Azurmendik, euskal pentsamendu kokatuaren pentsalari eta 56ko belaunaldiko kideak, 60ko hamarkadan jada, 'gizagintza' kontzeptua plazaratzen du –eta, Rikardo Arregiri jarraituz, «euskalgintza berdin gizagintza» idatziko du (1996)–. Hau da, hizkuntza berreskuratzea ere gizatasuna berregiteko proiektu bat dela. Alegia, ezagutzak partikularrak –kokatuak– izateak ez duela esan nahi ez denik ekarpen bat gizaki izatearen kondizio humanistari. Hau da, hizkuntza berreskuratzea –bere inplikazio soziopolitiko, ekonomiko eta epistemologiko guztiekin– gizatasun proiektu bat dela. Aipatu dugun Hara-wayren *worlding* horri, mundugintzari, zentzugintza ere dei dakioke, emantzipazioaren eta berdintasunaren harra baitu barrenean. Bitxia da mundugintza eta gizagintza hitzen antzeko musika, geure belarrietara. Mundua eta gizatasuna gugandik beste modu batera pentsatzetik hasi, pertsonen eta komunitateen bizitza hobetzeko helburuz, zapalkuntza, esplotazio eta desparekotasun egoerei aurre egiteko.

Jakin egitasmoaren tradizioa –hori ere 1956an sortua– horixe bera izan da gaur arte, eta ezagutza kokatuen eta euskal

pentsamendu propioaren garapena eta zilegitasuna aldarrikatu ditu, euskal komunitate subalternoari nor izateko eskubidea aitortuz. Eta hori hizkuntzaren, herriaren eta kulturaren garapenaren gainean zurkaiztu du. Hau da, lurralde honetan errotutako ahots anitzeko gu bati hitza eman dio, bere bizipen, ezagutza, esperientzia eta pentsamenduari leku zilegia egiteko. Tradiziotik jasotako pentsamendu erlatibista ez-dogmatikoak ekarri dio, hizkuntzaren eta kulturaren biziberritzean oinarrituta, feminismoan, dekolonialismoan, berdintasunean eta bizitza bizigarrietan bestela pentsatzen jarraitzea. Hau da, interseksionalitate, txirikordatzen diren bizipen, errealitate eta subjektuen arteko aliantzatik.

Eta jarraitzen dugu geure buruari galdetzen eta galderak partekatzen: zer du pentsatzeko euskal pentsamenduak? Nola pentsatu behar du? Zein aldamiorekin? Izan ere, Jakin proiektuak gizagintza egitasmo bat izaten saiatzen jarraitzen du, Garcésék definitzen duen «gizatasunaren disputa» gor-

Hemen eta orain,
hizkuntza, kultura eta
lurraldea berreskuratzea
hiperkapitalismo
indibidualista eta
homogeneizatzailearen,
prekaritatearen, ustiapen
ekologikoaren eta giza
ustiapenaren aurkako
borrokarako leku bat da

dinaren lubakietan bizi garen garai larriotan (2017: 74). Alegia, gizatasuna zer den eta zer ez auzi garaikide zaigun honetan, «denboratasunaren zentzua landu behar dugu [...] bizi izandakoaren eta bizigarri denaren, gertatu denaren, galdu denaren eta egiteko dagoenaren artean harreman esanguratsuak harilkatzeko». Eta, hari horri helduta, esan dezakegu, hemen eta orain, hizkuntza, kultura eta lurraldea berreskuratzea hiperkapitalismo indibi-

dualista eta homogeneizatzailearen, prekaritatearen, ustiapen ekologikoaren eta giza ustiapenaren aurkako borrokarako leku bat dela. Bestela esanda, eskubide kolektiboetan, feminismoan, dekolonialismoan, jasangarritasun/desazkunde

auzian, aniztasun eta berdintasunean eta bizitza bizigarrien defentsan hartzen duela sustrai. Giza bizitzaren, gizagintzaren *worlding* eta zentzu proiektu bat, finean.

Euskara, erresistentziarako eremu behinena

Garcesék bestela esaten du, ederrago akaso, *Filosofia amaitu gabea* euskarazko itzulpenari berariaz idatzi dion hitzaurrean: «gaur egun, beharrezkoa da hizkuntza ez-hegemonikoen altxamendu bat, adierazteko, bizitzeko eta pentsatzeko moduak estandarizatzen ari diren hizkuntzen aurrean» (Garces 2022 [2015]: 10).

Ibai Atutxa pentsalariak are ederrago eta zehatzago idatzi du:

Modernitatean zehar emakumeentzako eta komunitate arrazializatuentzako gorputza izan dena, soldatapeko langileentzako fabrika izan dena eta heterodisidentziarako desira izan dena izan da euskara euskal nazio barbarizatuarentzat eta euskaldun basarentzat. Hau da, euskara izan da zapalkuntzetarako eta erresistentzietarako eremu behinena. (Atutxa 2022: 100)

Eta zera proposatzen: euskara bilakatzea *pinkwashing*, *greenwashing*, *basque washing* eta *washing* neoliberal guztien aurkako borrokarako tresna.

Horra, bada, garai hil hurren hauetan bestela pentsatzeko eta gure desobedientzia epistemikoa armatzeko gramatika berri baten hainbat zantzu. Hori da egin behar duguna, pentsatu: pentsatu beste inorekin, taldean, besteekin; geure buruak birkontatu, eta, mundu berrien posibilitatea zilegitzeko, pentsamendu marko zaharrak arrakalatu eta bestelakoak sortu; egin behar duguna da pentsatu, pentsatu ekintza gisa; horregatik da garrantzitsua zein gaiz, zerez egiten ditugun pentsamenduak, zerekin pentsatzen dugun, zein ideia erabiltzen ditugun beste ideia batzuk pentsatzeko; garrantzitsua da zein istorio kontatzen ditugun beste istorio batzuk kontatzeko; zein pentsamendu pentsatzen ditugun pentsatzerakoan; zein pentsamendu pentsatzen dituzten pentsamenduek; zein deskribapenek deskribatzen dituzten deskribapenak; zein

korapilok lotzen dituzten korapiloak; pentsatu, pentsa dai-tekeenaren harresietan arrakalak zartzeko; pentsatu, genealogia eginez; pentsatu, arkeologia eginez, erraietara joz, erradikalki pentsatuz, lokatzetan sartuz, beldurrik gabe espekulatuz. Pentsatu, inor atzean utzi gabe. Pentsatu, gizagintza eta mundugintza bizigarri baterako. 🍷

Bibliografia

- Aizpuru, Alaitz (2019): 'Txillardegia, postmodernitatea eta postkolonialismoa', *JAKIN* 232, 11-30.
- Atutxa, Ibai (2022): *Barbaroak eta zibilizatuak. Euskal gatazken eskuliburu materialista*, Tafalla, Txalaparta.
- Azurmendi, Joxe (1996): 'Euskalgintza berdin gizagintza', in Askoren artean (1996): *Rikardo Arregi, gizona eta garaia*, Andoain, M. Larra-mendi Kultur Bazkuna, 379-432.
- (2019): '56ko belaunaldiaren pentsamendua ulertzeko giltza: hizkuntza', in Miren Rubio Iturria: *Txillardegia, batasunaren pentsalaria*, Andoain, Bilbo eta Leioa, Jakin, AEK eta EHU, 5-38. *Dabilen pentsamendua* bilduma.
- Garcés, Marina (2017): *Nueva ilustración radical*, Bartzelona, Anagrama.
- (2022 [2015]): *Filosofia amaitu gabea*, Andoain, Jakin. Itzultzailea: Olatz Mitxelena Larreta. *Jakin Irakurgaiak* bilduma 50. [Jatorrizkoa: *Filosofia inacabada*, Bartzelona, Galaxia Gutenberg].
- Haraway, Donna (1988): 'Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective', *Feminist Studies* 14(3), 575-599.
- (2020): *El mundo que necesitamos*, Bartzelona, Icaria.